

Този текст е публикуван като 18 глава от изданието през 2006 година учебник на Нов български университет “Езикова култура. Как да пишем успешно по правилата.” с автори Бойка Бъчварова, Борислав Георгиев, Владимир Игнатов.

## Глава 18

### Писане на въстъпителна част и заключение ас. Владимир Игнатов

Встъпителната част и заключението образуват рамката на вашето есе и формират първите и последните впечатления на читателя за прочетения текст. От въстъплението зависи дали читателят въобще ще прочете вашето есе и как ще го чете (внимателно и с интерес или с чувство на досада и повърхностно). От заключението зависи какво ще запомни читателят и как ще го запомни.

#### 18.1. Основни цели на въстъплението

Встъплението има за цел да привлече вниманието на читателя и създава първоначалния интерес към текста. С този проблем се занимавала още античната реторика. Тя учела как да накараме слушателя да бъде възприемчив, внимателен и благоразположен. Ето какво ни казва по въпроса едно от най-авторитетните ръководства по реторика в древността “Към Херений”:

- “Ние бихме могли да имаме **възприемчиви** слушатели, ако накратко изложим същината на случая...”
- “Ще имаме **внимателни** слушатели,...; също и ако веднага изложим нещата, за които ще говорим.”
- “**Благоразположени** можем да направим слушателите си..., чрез въпроса, по който ще говорим.”

Оказва се, че и трите цели могат да бъдат постигнати, ако още от самото начало започнем да говорим по същество. От тук можем да направим един важен извод. Не губете времето на своите читатели с неща, които са далеч от темата или нямат нищо общо с нея. Разговорът по същество означава, че вие уважавате и зачитате своя събеседник и той ще се отнесе към вас по същия начин.

Затога добре обмисленото въстъпление:

- запознава читателя с темата;

- посочва кой специфичен аспект на тази тема ще бъде разгледан;
- заявява чрез тезата основната идея на есето;
- чрез избора на езиковите изразни средства установява основния тон на есето, езиковия регистър и стил, които ще бъдат използвани.

Желателно, но не задължително е встъплението да посочи значението на разглеждания проблем (така допълнително мотивираме читателя) и след тезата да представи реда на изложение.

Доколкото в условията на изпитна ситуация темата е заявена още в заглавието, встъпителните изречения/изречение извършват прехода от заглавието към тезата, посочвайки специфичния аспект и евентуално значимостта на разглеждания проблем. След това може да се посочи реда на изложението.

## **18.2. Стандартни начини за организиране на встъплението**

### **Директно** встъпление (ex abrupto)

Ако сте затруднени как да започнете или не разполагате с време за обмисляне на встъпителната част, формулирайте директно тезата на вашето есе и преминете директно към изложението. Не се колебайте да започнете така, когато разполагате с достатъчно интересна и оригинална теза.

Примери за организация на есе с внезапно встъпление:

#### *Щастливият брак е брак по любов?*

*Щастливият брак може и да започва с любов, но е щастлив, защото се крепи на взаимното уважение.*

1 абзац...

2 абзац...

3 абзац...

Заключение...

Внезапно встъпление с теза, формулирана като въпрос:

*Дискотеката – обикновено развлечение или жизненоважна необходимост?*

*Защо посещението на дискотека е жизненоважна потребност?*

1 абзац...

2 абзац...

3 абзац...

Заключение...

### Встъпление чрез коментар на заглавието

Анализирайте или коментирайте цялото заглавие или отделни думи и изрази от него. Следващото встъпление коментира заглавието, посочвайки специфичния аспект на темата (заразяването със спин по полов път), който ще бъде разгледан, заявява ясно тезата и представя реда на изложението (тезата ще бъде защитена последователно чрез разгръщане на трите изброени аргумента).

### *Човек се заразява или го заразяват със спин?*

*“Така поставен, въпросът е за отговорността, която носи заразяването със спин по полов път за своето състояние. Безспорно носителят на вируса е отговорен за това, което му се е случило, защото е информиран. А това означава, че той знае за съществуването на тази болест и начините за нейното предаване, знае как може да се предпази и е наясно с особеностите на съвременната култура, които изключват съществуването на само един партньор в живота на днешния човек.”*

### Встъпление чрез дефиниция

При този вид встъпление определяте значението на дума или израз (обикновено от заглавието), след което формулирате тезата.

Встъплението на Иван Хаджийски към неговото есе “Парвенюто” комбинира началната дефиниция с обобщаващ принцип, от който е изведена конкретизираща теза.

*“Парвенюто (внезапно успелият, новобогаташев) е вид личност от време на цивилизацията (на собствеността).*

*Душевността на човека се определя от обществения му бит. Но съществува различие в подвижността (скоростта) на бита и душевността. В обществения живот най-напред (като основни) се установяват стопанските отношения, след тях – политическите и*

*дълго време след това съответната им душевност измества старата. Човек може да направи успешен скок в общественото си положение (стопанство, власт, наука, изкуство). Съобразно с това той променя и поведението си. Но превръщането на това външно необходимо поведение в личен нрав, в плът и кръв, поради относителната самостоятелност на мозъка, не става със същата бързина – минава известно време в подражание, в имитиране. В тази разлика в скоростите се корени онази душевност, която ние наричаме “парвенюшка” и която, съчетана в известно съотношение, дава на носителите си прозвището “парвеню”. Парвенюто е личност, направила успешен скок в общественото си положение, но неможеща да усвои едновременно и съответния му нрав.”*  
(Иван Хаджийски, Парвенюто)

#### Встъпление чрез задаване на въпрос

Може да започнете като конкретизирате специфичния аспект на темата с въпрос или серия от въпроси.

*“Къде при обикновени времена психологът ни е имал такъв обилен материал за изследване пътищата и законите на конкретната масова психология? Вземете напр. един от най-важните закони, които определят целокупното поведение на дребния собственик и на слабия изобозо – закона за тяхното колебание, който в областта на обществено-политическия живот дава познатите явления: приспособяване, нагаждане към силния.*

*Проявите на този закон за колебанието вие виждате ежедневно около себе си у ония, които менят настроенята, надеждите и разочарованията си, мислите, плановете и приятелите си, масите в кафенетата съобразно движението на фронтовата линия, обикновено не знаейки, а понякога и знаейки скрития зад външните прояви стратегически замисъл и тактични (тактически) похвати.*

*Това колебание всъщност е нагаждане към силния: колебание между сега силния и между идващия да го замести силен – било действително, било само във въображението на колебаещия се, а слабият е слаб именно защото има силен, който решава, управлява, господства, и слабият не може да бъде освен негово ремарке.*

*Нагаждането към силния е основният закон за приспособление (опортюнизма) на дребния собственик и слабия. ...” (Иван Хаджийски, Силният и слабият.)*

От общ принцип към специфична теза (обърната пирамида)

Може да започнете с обобщаващ принцип и като негово следствие да изведете конкретизираща теза. В следващия пример конкретизиращата теза за културата на съвременния западен свят е следствие от класификацията на типовете култури, предложена от Юри Лотман.

*Според една известна класификация на Юри Лотман човешките култури се разделят на два основни типа – единият, организиран като система от норми, а другият – като съвкупност от текстове. Съвременната западна цивилизация се отнася очевидно към втория тип. При него йерархичните отношения, характерни за първия тип, са по някакъв начин ограничени. На тази основа възниква и образната теза, че съвременният свят е вавилонско разноречие от текстове, формално подредено като библиотека. (Богдан Богданов. Роли, празници и представления.)*

От конкретен факт или случка към обобщаваща теза

Този начин за организиране на встъплението е противоположен на предишния. Започвате с посочването на конкретен факт, случка или пример и извеждате въз основа на него обобщаваща теза. Следващото встъпление тръгва от загубата на интерес към традиционния роман, за да заяви теза, разглеждаща естетическия вкус на времето въобще.

*“Любопитен симптом на изменението, което претърпява европейското съзнание по отношение на идеи и чувства – говорим за това, което се е случило още преди войната, - е новата насока на нашия естетически вкус.*

*Престана да ни интересува романът, който е поезията на детерминизма, позитивистичният литературен жанр. Това е несъмнен факт. Който се съмнява, че е така, нека вземе един том на Доде или на Мопасан и ще се учуди, като намери нещо толкова малко звучно и вълнуващо. От друга страна, обикновено ни изненадва неудовлетворението, което пораждат у нас днешните романи. В тях*

*откриваме всички технически качества, но те ни приличат на необитавани сгради. Нищо не липсва от недвижимите неща; но липсва напълно всичко движещо се от само себе си.*

*Междувременно произведенията на Стендал и Достоевски стават все по-предпочитани. В Германия започва култът към Хебел. Е ли всичко това симптом за някаква нова чувствителност?*

*Аз мисля, че тази промяна в литературния вкус е свързана не само хронологически с начеващото любопитство в сферата на изобразителните изкуства към барока. В миналия век обикновено възхищението се спирало до Микеланджело като някаква граница между поляна и гъста гора. Барокът плашел; той е бил царство на объркаността и на безвкусицата. Чрез заобикаляне възхищението избягвало гората и се спирало отново на другия и край, където с Веласкес сякаш се връщала естествеността в областта на изкуствата.”*

(Хосе Ортега – и – Гасет, Волята на барока)

Встъпление чрез оспорване на широко разпространено мнение или възглед

Започнете като оспорите мнение или възглед по въпроса, които са се превърнали в стереотипи и след това формулирайте вашата теза като контратеза на оспорената позиция.

*“Когато един писател порицава употребата на метафори във философията, той просто показва, че не знае какво е философия и какво е метафора. На никой философ не би му дошло наум да отправя подобен упрек. Метафората е крайно необходим мисловен инструмент, форма на научно мислене. Напълно възможно е, служейки си с нея, ученият да допусне грешка, като сметне, че там, където е мислил за нещо в косвена, или метафорическа форма е изразил по пряк начин мисълта си. Такива грешки, разбира се, заслужават порицание и трябва да бъдат коригирани; но нито повече, нито по-малко, отколкото когато физикът сбърка при едно изчисление. В този случай никой няма да твърди, че математиката трябва да се изключи от физиката. Грешката в прилагането на един метод не може да бъде възражение срещу самия метод. Поезията е метафора; науката си служи с метафората – не повече. Би могло да се*

*каже също; не по-малко.*” (Хосе Ортега – и – Гасет, Двете големи метафори)

### Встъпление чрез посочване на лични причини

Започнете от личните причини, поради които сте се заели с темата.

Студентско есе:

*Чалга или техно?*

*“Може да е смешно, но два пъти съм се разделял с приятелка заради непримирими различия в музикалните вкусове. Затова избрах тази тема. Въпросът за предпочитаната музика силно ме вълнува. Харесвам тази музика, която създава приятно настроение, като ме кара да танцувам.”*

Научен доклад:

*“Барбара Касен ме помоли да отговоря на следния въпрос: “С какво ви вдъхновява Поетиката на Аристотел?” Приех с готовност, още повече, че във Време и Разказ вече бях опитал едно “присвояване” на въпросната Поетика, без обаче да разгледам проблема, касаещ “стратегията на присвояване”, за което ни молят днес; следователно това ще опитам да направя, приемайки една критична дистанция по отношение на собствения ми подход в цитираната творба.”*  
(Пол Рикъор. Едно подемане на Поетиката на Аристотел.)

### 18.3. Най-често допускани грешки при писането на встъпление

- Встъпителното изречение буквално повтаря заглавието или го преформулира като въпрос. Например зададената тема е: “Хакерите – герои или престъпници?” и есето започва с изречението: “Хакерите – герои или престъпници?” или темата е “Щастливият брак е брак по любов?” и есето започва с въпроса: “Щастливият брак, брак по любов ли е?”. Не го правете, защото така не казвате нищо. Въпросът вече е зададен.
- Начало, имащо някаква връзка със зададената тема, но твърде отдалечено от нея. Например при зададена тема “Щастливият

брак е брак по любов?” есето започва с въпроса: “Кой не помни първата любов?...” или с “Любовта е най-великото чувство.” Първо тези твърдения и възклицания са толкова банални, че не носят никаква информация, и второ темата не е за любовта въобще, нито дори за брачната любов, а за това дали любовта между брачните партньори е предпоставка за щастлив брак. При такова начало докато стигнете от любовта въобще до зададената тема могат да минат години! Никой читател не разполага с толкова време.

- Встъпление, започващо с псевдоисторически обзор по темата: “Любовта и бракът съпътствуват човечеството от най-древни времена. Някога вярната праисторическата Пенелопа чакала своя Ромео в пещерата, днес влюбените си разменят sms-и.” Много неща съпътствуват човечеството от най-древни времена, но брачната любов има доста кратка история, така че написаното просто не е вярно и освен това само в едно изречение успяват да накарате “вярната Пенелопа” да изневери на Одисей и превръщате Ромео в геронтофил (праисторическата Пенелопа). С встъпление от подобен тип въобще не засягате темата и рискувате да допуснете смешни фактологични грешки.
- Встъпление, започващо с банално мъдруване: “Този въпрос е много сериозен.”. Кой е “този въпрос” и защо е много сериозен ?

## **Писане на заключение**

### **18.4. Основни цели на заключението**

Заключението е завършекът на вашето есе и неговата основна цел е да уведоми читателя, че комуникацията е приключила. От него зависи какво ще е окончателното впечатление за прочетения текст и поради това е толкова важен композиционен елемент.

Заключението постига тези свои цели като резюмира най-важните идеи на есето, прави обобщение или предлага изводи.

### **18.5. Варианти за писане на заключение**

Извод, който оспорва наложено се мнение по обсъждания въпрос

Заключение:



“Това, според мен, е основната причина, която ме кара да кажа, че актът на повествование ще продължава да се трансформира, но не ще загине. Това отчитаме навсякъде около нас: когато нуждата от разказ не намира удовлетворение в съвременната литература, ами тогава препрочитаме Достоевски, а защо не и *Илиадата*! Сега е наш ред да се разбунтуваме срещу изричните предписания на известна литературна критика. По този начин ние засвидетелстваме собствената ни липса на всякаква представа за това какво би представлявала една култура, непознаваща значението на глагола *разказвам*.”  
(Пол Рикъор. Едно подемане на *Поетиката* на Аристотел.)

### Повторение на най-важните идеи

Стандартен и широко разпространен вариант на заключение е да повторите най-важните идеи на есето, изразени в тезата и/или основните аргументи с други думи или в друг контекст. Примерът е от вече разгледаното студентско есе на тема: “Защо обичам/не обичам Азис?”.

Теза:

*“... Аз, като част от това общество, мога ясно да заявя, че също не го обичам. Не мога да обичам някого, когото не познавам.”*

Заключение:

*“Има много хора, които харесвам. Не съм сигурна, че мога да причисля към тях и музикалните изпълнители, които слушам. Не ги познавам. Как ще ги харесам самите тях, като не знам що за хора са? Разбира се, оценявам дълбоко и се възхищавам на творчеството им. Азис не е сред тях, но дори и да беше, нито щях да го харесвам, нито да го обичам. Обичам семейството си!”*

### Обобщение

Покажете, че защитаваната от вас теза е проява на някакъв общ принцип, правило или закон. Така е постъпил Монтен в разгледаното вече есе “Печалбата за един е загуба за друг”.

Теза:

*“...няма печалба, която да не произтича от загуба за друг...”*

Заключение:

Когато размислях за всичко това, дойде ми наум, че и тук природата остава вярна на себе си; защото, както казват естествоизпитателите, раждането, откърмянето и израстването на всяко нещо става за сметка на рушенето и гибелта на друго.

А промени ли се нещо и своите предели напусне,  
винаги туй значи смърт на предмета, преди съществувал.

Може да посочите какво е действителното значение на разглеждания проблем. Исак Паси завършва есето си, посветено на Волтеровия “Кандид”, като посочва общочовешкия смисъл на повестта, далеч надхвърлящ конкретния исторически повод за написването и, а именно спорът между различните етически доктрини през осемнадесети век.

“Малко преди смъртта си Хайне се нарича “беден немски славей, който си е свил гнездо в перуката на г-н дьо Волтер”. А между Волтер и Хайне стои цяла една епоха извън различията на нациите. Чий е Кандид? На Волтер, на осемнадесетия век, на борбата между етическите доктрини? И да, и не, техен и не само техен. И именно защото не е само техен, той е най-живото произведение сред внушителния обем на едно литературно наследство. Колко често срещаме Кандид по нашите човешки пътища, колко често той присъствува като невидим свидетел на нашите човешки дела. Когато обичаме и не можем да постигнем предмета на нашата любов, там си ти, Кандид, когато мразим и не можем да отмъстим за обидата и страданието, и там си ти, Кандид, когато искаме, но сме безсилни, когато си въобразяваме, а ни мамят, ти все присъствуващ, Кандид, Кандид. И на нас ни се иска да живеем в замъка Тундер-тен-тронк, когато минаваме през строя, и на нас ни се иска твърда почва, когато попадаме в Лисабон, и ние бихме защитили свободата на волята, когато ни стяга необходимостта. Затова, Кандид, ние ти се смеем, но все пак малко, малко те разбираме. Ние не губим чувството за историческа перспектива, нито съзнанието, че този свят, макар и да не е възможно най-добрият, е единственият наш свят. Но когато въпреки това понякога или по-често ни става тъжно и скръбно, ние също можем да си свием гнездо в перуката на г-н дьо Волтер и там да ни бъде поне за известно време топло и уютно.”

(Исак Паси. Превъплъщенията на оптимизма. Волтер:Кандид.)

### Интересен разказ

Есето може да завърши с интересен разказ или анекдот, които да потвърждават или да илюстрират защитаваната теза. Така постъпва Иван Хаджийски в своята студия “Из философията на съвременния затвор”.

“...Като едно указание в това отношение може да ни послужи следният пример.

Един младеж – сирак от Трънско – огладнял през зимата в колибата си и тръгнал да търси брашно. Той имал ум да разбере, че таква най-лесно ще намери в някоя воденица, но не му стигнало ум да схване, че дирите му по снега ще доведат полицията до колибата.

И затова напразно блъскал в студа 30 км, докато намери отворена воденица, от която можал да дигне един чувал с брашно.

Изправят го пред съда.

- Защо открадна бе, момче?
- За да си варя качамак.
- Ако е за качамак, защо не взе една торба, ами цял чувал?
- Че другата вечер пак ли да блъскам 30 км?

“Последната му дума” се състояла от следната молба:

- Господин съдия, осъди ме колкото обичаш, само едно ти се моля: осъди ме така, щото да ме пуснат пролетта, оти иначе пак че откраднем.”
- (Иван Хаджийски, Из философията на съвременния затвор.)

### Поанта

Есето завършва неочаквано, най-често с едно изречение, което обобщава отношението към разглеждания проблем. Този неочакван обрат на мисълта има за цел да подчертае и да акцентира върху най-съществената идея на есето. Есето “Парвенюто” на Иван Хаджийски завършва по този начин.

“Но в света, в който влиза парвенюто, се занимават освен със сделки още и с наука и изкуство: слуша се музика, посещават се

изложби, ходи се на театър, четат се стихове и романи. Мебели може да ни купи и друг. Те имат сами мълчаливо красноречие. Вещите не се нуждаят от обяснения. Но по въпросите за изкуството трябва да се говори. Мълчанието е гражданска смърт. Пък и парвенюто обикновено не е човек, който се примирява да мине за неразбиращ и от по-тънки работи. Но тъкмо тук, където парвенюто би трябвало да получи най-силния блясък на своя успех в живота, аз го напускам...от съжаление за така прахосаната му за личен, а не обществен изход жизнена енергия...защото тук той е най-жалък.”

(Иван Хаджийски, Парвенюто)

### Цитат

Заклучението-цитат директно потвърждава защитаваната теза или основните изводи, с които завършва есето. И двата примера са от есета на Хосе Ортега-и-Гасет. Първото завършва с цитат на Джорджо Вазари, който според автора на есето най-точно определя същността на бароковото изкуство. В заключението на второто есе последователно са цитирани трима велики представители на класическата немска философия и по този начин е илюстрирано нарастващото значение на проблема за “аза” във философската традиция.

“...Всички фигури на флорентинеца са имали, както казва Вазари, “un maraviglioso gesto di muoversi” (един прекрасен жест на движение (ит.).

По-сполучлива фраза не би могла да бъде намерена;тя съдържа това, което днес и на първо място ни интересува най-много в изкуството на барока. Новата чувствителност се стреми към едно изкуство и към един живот, които да съдържат един прекрасен жест на движение.”

(Хосе Ортега-и-Гасет, Волята на барока)

“Междувременно азът е облагодетелствуван от най-изненадващия обрат на съдбата. Както в източните приказки, онзи който бе просяк, се събужда принц. Лайбниц дръзва да нарече човека un petit Dieu (Малък бог (фр.) ). Кант издига аза като върховен законодател на природата. А Фихте, както винаги лишен от чувство за мярка, не ще се задоволи с по-малко от това да каже: “Азът е всичко.”

(Хосе Ортега-и-Гасет, Двете големи метафори)

### 18.6. Най-често допускани грешки при писането на заключение

- Есето е незавършено, защото липсва заключение. (вж. Признаци на текста)
- Заключениеният абзац развива нова идея, която не е обсъждана до този момент. Например: “Но не бива да забравяме, че пластичната хирургия помага на хора с генетични увреждания и на пострадали при катастрофи. Благодарение на нея те възвръщат нормалното си самочувствие.” в есе, което защитава идеята, че пластичната хирургия не може да има никакво положително въздействия върху самочувствието на хората.
- Заключениеното обобщава по принцип без да е свързано със защитаваната теза. Например есе на тема “Човек се заразява или го заразяват със спин?” завършва с общи разсъждения по темата за спин: “ Тази болест е един от най-сериозните проблеми на нашето време и затова борбата с нея изисква от нас да положим всичките си усилия в тази посока.”. Проблемът на есето е отговорността на заразяния, а не борбата с болестта.
- Заключениеното повтаря буквално тезата на есето.